

Incendi i destrucció d'esglésies a la Guerra Civil (1936-1939) als arxiprestats de Cervera, Tàrrega i Mollerussa.

per Joan Yeguas

Aquest és un treball històric, sociològic i artístic dels fets ocorreguts en el territori republicà durant la guerra civil espanyola des del 1936 fins al 1939; concretament em centro en tres arxiprestats del bisbat de Solsona: el Pla d'Urgell, Tàrrega i la Segarra (no s'han de confondre els límits comarcals amb aquests, ja que obeeixen a un altre tipus d'ordenació territorial). Cal dir que la disposició actual dels arxiprestats no respon a la disposició de l'any 1936; llavors teníem l'arxiprestat de Mollerussa, el de Tàrrega (incloent territoris de l'actual Pla d'Urgell), i el de Cervera (sense incloure els territoris de la rodalia de Torà i de Sant Guim de Freixenet). Faig la distribució del treball seguint les delimitacions actuals, i de l'arxiprestat de la Segarra només dono notícia de Cervera i altres tres pobles de forma més testimonial.

Totes les fonts catòliques de postguerra diuen que allò que va passar a Espanya a partir del 18 de juliol de 1936 no era improvisat, és sobretot animat pel proclamament de la República al 1931. Molts autors afirmen que al llarg del segle XIX, la classe obrera catalana (sobretot a les zones industrials) és anticlericalista, ja que veien en l'Església una institució aliada amb el "poder". A la Setmana Tràgica de Barcelona, al 1909, el sentiment anticlericalista sorgeix espontàniament, lligat a una crida militarista cap a la guerra del Rif.

Amb l'adveniment de la República, al mes següent (maig de 1931) ja hi ha atemptats contra edificis religiosos: la crema de convents. Per diversos autors durant la República passen una sèrie de fets que són vistos com "sacrilegis":

—Fer una Escola laica, evitant la propaganda religiosa i essent aconfessional (retirant tots els seus símbols de l'interior: creus, verges, etc.).

—La dissolució de la Companyia de Jesús al juny de 1932, així com molts diaris catòlics per suspensió decidida pel consell de ministres.¹

Per conseqüent s'apel·la al mot: "persecució".

El bisbe de Solsona Valentí Comellas (1933-1944) al 21 de desembre de 1939 publica una pastoral en motiu del primer any nou de la Victòria, i posa a la llum el que havia passat a l'etapa republicana; parla que les causes del procés revolucionari (la maçoneria i el liberalisme, que porten a la pèrdua de fe i l'ateisme pràctic². Resumint, la instauració del règim republicà era sinònim de desordre, llibertinatge i persecució religiosa.

Arribem a les eleccions del 16 de febrer de 1936, en aquestes guanyen les esquerres; tenim llavors una tornada a la violència, així en una sessió de Corts espanyoles es féu resum d'allò succeït arreu d'Espanya entre el 16 de febrer fins el 16 de juny del mateix any (agafo només les dades que m'interessen):

—160 esglésies totalment destruïdes.

—275 assalts a temples, amb incendis i destrosses.

Al bisbat de Lleida, segons Viola³, des de la victòria de les esquerres pel febrer hi havia un cert clima d'anticlericalisme arreu: hi ha insults a idees, persones o objectes considerats com "sagrats". Però hi hagué molts pobles, i a la zona que jo tracto foren la majoria, on l'Església com a institució no fou atacada ni moralment, ni físicament fins l'esclat revolucionari.

A les eleccions del febrer de 1936, en general s'elegiren les candidatures que representaven les classes populars (tant si defensaven els colors de les dretes o de les esquerres). Per exemple: a Castellnou de Seana les esquerres foren vençudes, però aquestes estaven formades per gent de dreta (com el senyor "Perxe" que havia estat cacic de l'època de la Restauració) representant l'opció d'Esquerra Republicana de Catalunya; en canvi va guanyar l'opció de la Lliga Regionalista (amb el senyor metge al capdavant) que representava les classes populars; és a dir que aquestes havien triomfat al febrer, però fins al juliol la normalitat vers l'Església era total, i el sentiment anticlericalista absent per complet.

Amb tot s'arriba a la data del 18 de juliol, moment en que comença un veritable "calvari" de violència física i moral per l'Església espanyola. El sentiment anticlericalista no troba fre, hi ha un afany d'esborrar tot signe d'allò religiós. Cal preguntar-se: com és que en aquestes zones rurals es passi d'una total normalitat, a un profund sentiment anticlericalista? Són preguntes de difícil resposta, només demostren la ductilitat de la conducta humana davant situacions extremes.

Segons testimonis presencials, pocs eren els anticlericalistes, sovint només els caps dels Comitès revolucionaris locals que amb la seva demagògia estimulen les capes socials més baixes, individus amb ganes de fer-ho malbé tot, aquells que es deixaren arrastrar pels altres i altres que "tenien poc coneixement".

1) — VIOLA GONZALES, Ramiro: *El martirio de una Iglesia. Lérida 1936-1939*. Lleida, 1981. p. 25.

2) — Boletín Oficial de Solsona (BOS) 11 març 1940, pp. 143-153.

3) — VIOLA GONZALEZ, Vicente: *Ob. cit.* pp. 35-40.

Aquest sentiment anticlericalista representava estar contra allò que significava l'Església com a institució. Per què calia matar religiosos i religioses, els quals molts eren pobres? La resposta és que també s'estava contra els símbols religiosos i allò que representaven; així també s'està contra els objectes artístics de caràcter religiós, es vol destruir allò que signifiquen. Llavors també ens podem preguntar si estaven contra les obres per la seva vàlua artística? La resposta és afirmativa ja que les classes populars lligaven art i cultura amb el "poder".

Com diu Joseph⁴ s'intenta fer desaparèixer els símbols religiosos que associaven amb les classes burgeses i acomodades. Resumint, els exaltats tractaven d'acabar amb tot allò que consideraven oposat al seu "ideari", alhora que sembla que l'incendi dels temples es convertí en símbol de la revolució proletària.

Quant a l'autoria final dels fets incendiàris, a quin grup se li atribueix? Arreu del territori català sorgiran Comitès revolucionaris que no tenien cap control d'òrgans superiors, almenys fins passats uns dies o setmanes, en els quals s'hauria pogut fer la crema. És a dir que la crema no s'efectua a partir d'un manament des de la direcció de cap partit, sinó que esdevé fruit espontani.

Sembla evident que aquests fets són provocats per l'anarquisme incontrolat i els sentiments anticlericalistes, però hi ha autors, i alguns de recents⁵ que aventuren altres hipòtesis: com la col·laboració de sectors dretans nacionalistes espanyols. Seguint aquesta línia, Joseph⁶ afirma que els culpables dels incendis foren els immigrants, els quals, segons l'autor, no podien sentir respecte, ni estimar els símbols religiosos ja que no els interessava el que representaven pels catalans.

La destrucció o profanació d'una església inclou:

—La violació del sagrari i les formes sagrades (de gran vàlua pels catòlics).

—L'assassinat del clericat secular i regular. Es calcula un total de 6.832 morts a tota Espanya⁷.

—La destrucció d'arxius de vàlua documental i històrica, alguns en la seva totalitat.

—Iconoclastisme: voler eliminar la paraula de Déu per la via plàstica, ja sia esglésies, imatges, pintures, etc., etc.

Rara fou l'església que no va patir desaparició del seu tresor religiós artístic, amb més o menys intensitat. Les esglésies foren saquejades, i es destruïren els altars i les imatges.

Aquest odi per allò religiós afecta les imatges de Jesús, les de la Verge i les dels sants locals, amb les quals feien jocs per burlar-se de la religió i finalment

4)— JOSEPH i MAYOL, Miquel: *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*. Barcelona, 1971. p. 41.

5)— GOMEZ CASAS, Juan: *Historia de la FAI*. Bilbao, 1977. p. 223.

6)— JOSEPH i MAYOL, Miquel: Ob. cit. pp. 39-40.

7)— CARCEL ORTI, Vicente: *La Iglesia en la España contemporánea*. "Historia de la Iglesia en España" Vol. IV. Madrid, 1979. p. 369.

eren destruïdes o cremades. Els objectes litúrgics foren sostrets o cremats (de vegades a la mateixa església i d'altres al mig de la plaça). Tampoc no es lliuraren de la demolició les creus de terme. La fòbia contra l'art religiós arriba fins a les cases dels catòlics, on algun guardava llibres, imatges, quadres, medalles o estampetes (que tinguessin un regust espiritual).

Les xifres oficials foren a Solsona:

—Esglésies totalment destruïdes: 12.

—Esglésies parcialment destruïdes, profanades i saquejades: 325.

—Aixovar litúrgic destruït a la diòcesi: tot.⁸

Però mentre es cremaven esglésies, grups de voluntaris formats per amants de les belles arts, algun artista i algun que altre catòlic fervent, rescataren obres de gran vàlua històrico-artística; es varen crear diversos centres de concentració d'objectes salvats en espera d'una instal·lació adequada en els museus; a Tàrrrega fou iniciat un museu per protegir els objectes que es pogueren salvar de la comarca. Algunes de les improvisades comissions van optar per traslladar a Barcelona tot el que havien recuperat dels saquejos i dels incendis dels temples; així a Anglesola la intervenció del servei del Patrimoni va fer possible el salvament de relleus romànics, l'escultura de St. Sadurní, peces d'orfebreria i brodats que en qualitat de dipòsit van passar al Museu de Catalunya.

Un cop passada la primera fagonada revolucionària, la Secció de Monuments de la Generalitat va aturar tota mena de demolicions, ja que el dia 21 de juliol la Conselleria de Cultura disposà la immediata protecció del Patrimoni artístic (especialment esglésies i convents).

La realitat fou que les esglésies foren "reutilitzades", utilitzades amb noves funcions. Serviren per magatzem de diferents productes agrícoles, quadra de cavalls, corral per bèsties, mercat, escorxador, tenda, cafè, garatge, menjador, escola, presó, quarter, centre de reunions, sala de cinema, teatre, saló de ball, etc., etc.

Hi hagué pobles en què l'església no fou reutilitzada, sinó deixada al marge, simplement era un local buit i tancat.

Però no tota la destrucció dels temples fou deguda als anticlericals, sinó també a l'atac de les tropes feixistes; sobretot els bombardejaments de l'aviació contra les pròpies esglésies, ja que era en aquestes on sovint es refugiaven els republicans i com hem vist eren llocs multifuncionals.

Cal esmentar que moltes operacions recuperacionistes o restauracionistes a posteriori de la revolta són fetes seguint una línia historicista; s'havia de recuperar un monument en el període de la humanitat on l'art fou d'altres cotes de qualitat, emprant la història per legitimar-se. Aquí a Catalunya es tendeix a recuperar l'època medieval en detriment de l'art modern, tal com deia Elies Rogent (seguint uns pressupòsits de Viollet-le-duc): s'havia de recuperar l'estil nacional, el romànic i gòtic, ja que fou llavors quan la pàtria fou més brillant.

8)— MONTERO, Antonio: *Historia de la persecución religiosa en España. 1936-1939*. Madrid, 1961. pp. 627-653.

També es pot tractar l'aspecte sociològic de l'art, la idea que tenien els treballadors sobre l'art. Els obrers volen acabar amb el col·leccionisme privat, parlen com si fos una necessitat social; però això que demanen ja s'havia fet de forma massiva al segle XIX (sobretot en les col·leccions reials), aquestes "grans" col·leccions passen a ser de fruïció pública, potser aquesta fruïció només arriba a sectors com la petita burgesia, i no a les classes treballadores.

Acabada la guerra civil s'ha de passar balanç dels danys, els diferents bisbats envien qüestionaris a les diferents parròquies, amb diferents punts a tractar:

—Sobre les "persones", si hi hagué assassinats, torturats o cap persecució.

—Sobre la "destrucció documental", és a dir dels arxius.

—Sobre les "coses sagrades".

Aquest últim apartat tractava de la destrucció i profanació de les coses sagrades, i pregunten:

—Quins danys tingueren els temples i esglésies parroquials.

—Si aquests foren confiscats; en cas afirmatiu, a què foren destinats i quant temps tingueren els temples al seu poder els revolucionaris.

—Quins danys tingué el mobiliari litúrgic; en les taules, teles, tapisos, còdexs i talles s'havia d'indicar l'autor i vàlua històrico-artística.

—Si foren destruïdes les imatges de Jesús, la Verge o sants devots locals.

—Quins danys havien patit els cementiris i sepultures, si hi havia hagut profanació (d'algun personatge famós en concret o d'alguna relíquia), i si havien estat enterrats durant la "revolució" els catòlics i els "enemics de l'Església".

La resposta d'aquests qüestionaris no l'he trobada a l'arxiu diocesà de Solsona (potser està a Madrid?); però sí he trobat respostes a una mena de qüestionari similar, on hi ha informació detallada dels capellans morts per la "revolució", i la destrucció, profanació i saqueig d'esglésies.

Tot seguit faig un llistat de les destruccions a les diferents esglésies, amb notícies textuals tretes d'aquests qüestionaris i sobretot de memòries d'edificis que es volien reconstruir. Els pobles que falten dels arxiprestats, no n'he trobat notícia.

Arxiprestat de la Segarra:

CERVERA

Sta. Maria (gòtica). La capella del Santíssim Sagrament fou devastada, a l'igual que les capelles laterals i adjuntes, els danys s'eleven a 25.500 ptes.

St. Antoni. Destruït el cambril interior, i deteriorament a altres parts.

IVORRA

L'incendi va cremar els altars i mobiliari litúrgic, el valor del qual, juntament amb els ornaments sagrats, passava de 100.000 ptes. La volta no es va desplomar, però va patir desperfectes. També van haver-hi desperfectes a la casa rectoral.

TARROJA DE SEGARRA

La parroquial, d'estil renaixentista, sense cap valor artístic per l'autor del comentari. El temple parroquial (molt malmès, sobretot el campanar que li van treure les campanes) i la capella de St. Julià foren profanats, saquejats i cremats amb tots els altars, les seves imatges i tots els objectes de culte (vidres, joies, etc.); danys d'un valor de 130.000 ptes.

LES OLUGES

Desaparició de 9 altars, 2 campanes de 500 kg., el pòrtic, el cor, les piques baptismals, el púlpit, confessionaris, reixes de ferro per cada altar, les aranyes, etc. (danys d'un valor de 20.000 ptes.). Desperfectes a les parets, portes, paviment i coberta.

Arxiprestat de Tàrrega:

TÀRREGA

Va quedar la parroquial (s. XVII) sense voltes (voltes de la nau central, creuer, cúpula i les sagristies), per efectes d'una bomba d'aviació (desembre de 1938), que també va fer destrosses al paviment, cornises i fusteria; crema d'altars, retaules, cadires del cor, orgue, etc., amb escultures barroques d'un cost material de 515.000 ptes.

VERDÚ

La parroquial de Sta. Maria feta en diferents èpoques. Desperfectes al cor, paviment, la rosassa, teulada, parets; foren cremats 9 retaules (pel comentarista dos eren de gran vàlua artística, com eren els de "La Puríssima" i de "St. Flavià", dels quals va quedar una figura salvada). Amb saqueig d'ornaments sagrats i altres objectes sacres de vàlua.

MASDEBONDIA

La parroquial de St. Bartomeu va patir danys al paviment i coberta, i foren destruïts completament els altars de 40.000 ptes. de vàlua; també destruïren el baptisteri i la sagristia.

VILAGRASSA

La parroquial de Sta. Maria d'estil romànic, amb desperfectes al paviment, pilars, murs interiors; varen desaparèixer la pica baptismal i de l'aigua beneïda (de pedra les dues). Foren destruïts 8 altars, el púlpit i altre mobiliari litúrgic. Desapareixen 2 campanes d'un pes de 2.000 kg, i al final de la guerra un obús va destruir part de la teulada i féu trencadissa de vidres.

ANGLESOLA

La parroquial de St. Pau, d'estil gòtic tardà, va patir danys a 2/5 parts de l'edifici. El campanar fou completament deixat en runes degut al fet que van fer-hi un refugi sota, cosa que va portar a la destrucció de bona part de les voltes

del portal lateral feta en carreus de pedra. Els altars, campanes, orgue i ornaments sagrats desaparegueren o foren destruïts. Es va arrasar també una capella dedicada a la Verge de Lourdes, no en va quedar rastre.

TALLADELL

Danys per valor de 4.950 ptes.

Arxiprestat del Pla d'Urgell

BELLPUIG

L'església de St. Nicolau és del s. XVI, però d'estructura gòtica. Van haver-hi danys irreparables al temple i al Sepulcre (escultura renaixentista provinent d'Itàlia) deguts a l'incendi; aquest va destruir totalment voltes i capelles adossades, i bona part de la nau i capelles laterals quedaren malmeses. Segons el comentarista: al sepulcre allò que no va poder fer malbé l'incendi, ho va completar el salvatgisme. La Capella de St. Roc fou arrasada per engrandir la plaça del mateix nom. Al Convent de Bellpuig, dels PP. Paüls, l'aviació va fer desplomar la volta de l'església.

PREIXANA

La parroquial era d'estructura gòtica; van volar un petit campanar que va fer desplomar el primer tram de volta central i la de dos capelles laterals, alhora que va destrossar el paviment i altres parts de l'edifici quedaren ressentides.

GOLMÉS

La parroquial de St. Salvador era d'estil barroc; els republicans, en retirada, van fer volar el campanar, que, en caure, va destruir les voltes. Abans havien destrossat tots els altars, mobiliari litúrgic, ornaments, joies, etc. L'aviació feixista va completar la feina: va destruir el cimbori. L'església va quedar només amb les parets i no va tenir culte fins a ser restaurada.

VILANOVA DE BELLPUIG

No fou destruït cap temple, però fou profanada l'església parroquial i el convent de religiosos; del primer no es va salvar res del culte, del segon es varen salvar tots els objectes de culte. Danys de la parroquial d'unes 4.800 ptes.

MOLLERUSSA

La parroquial era d'un estil de transició del romànic al gòtic; aquest temple fou destruït, deixant una part que en període republicà s'emprà de mercat. El temple fou profanat, com el St. Sagrament (el sagrari); els altars, les imatges i robes foren cremades, i va desaparèixer el mobiliari litúrgic, les joies i els ornaments. El temple fou derruït quasi en la seva totalitat, i es convertí en plaça (es va haver de fer una parroquial nova, en un nou emplaçament). També es van profanar les capelles dels Col·legis dels Germans de la Salle i d'un convent femení, cremant altars, imatges i robes.

VILA-SANA (UTXAFAVA)

Es va profanar el temple parroquial i la Capella de Sta. Maria de la Cabeça, cremant altars, imatges i robes. Els danys de la parroquial pujaven a 1.700 ptes.

EL PALAU D'ANGLESOLA

La parroquial de St. Joan Baptista és de finals del s. XVIII, fou incendiada i no va sofrir desplomament, però l'interior es va degradar degut a l'incendi (fins que es va desprendre un fragment de volta del presbiteri, i desperfectes a altres); les parets varen quedar malmeses. L'església fou dedicada a magatzem, i es van fer petits murets i altres fàbriques. Va haver-hi destrucció completa d'altars, imatges, mobiliari litúrgic, ornaments, orfebreria, etc. També foren profanades les capelles de St. Roc i Sta. Llúcia.

FONDARELLA

El temple parroquial i la Capella de St. Sebastià foren profanats i cremats altars, imatges i robes; altres objectes foren robats pel seu valor, objectes de plata i metall. Els danys de la parroquial pujaven a 1.500 ptes.

SIDAMON

El temple parroquial fou profanat i es van cremar altars, imatges i robes. Els danys pujaven a 1.200 ptes.

MIRALCAMP

Els danys de la parroquial pujaven a 3.850 ptes.

CASTELLNOU DE SEANA

Els danys de la parroquial de St. Joan Baptista pujaven a 2.500 ptes; tots els altars foren cremats a la plaça pública.

També varen patir desperfectes els arxius parroquials. Cap no fou destruït completament a l'arxiprestat de Tàrrega (incloent Bellpuig); varen restar els llibres sacramentals que es van guardar al jutjat o ajuntament, tal com va passar a: Talladell, Verdú, Vilagrassa, Anglesola, Bellpuig i Castellnou de Seana; i també va passar això a altres pobles com: el Palau d'Anglesola, Golmés, Fondarella i Mollerussa; a Sidamon fou totalment destruït.

El 23 de setembre de 1939 es fa una llei que té beneficis pels temples parroquials destruïts a la guerra civil. Al 10 de març de 1941 es fa un decret que disposa la reconstrucció d'esglésies destruïdes totalment o en la seva parcialitat, l'Estat faria una aportació econòmica. L'Estat contribuiria amb auxilis d'ordre tècnic amb els seus organismes i serveis que depenen de la Direcció General de "Regiones Devastadas".

L'ordre de 25 de juny de 1941 fa constituir la Junta Nacional per la reconstrucció de Temples Parroquials, per complir amb l'anterior decret.

Formen part de la Junta Nacional el subsecretari de la Governació (feia de president), i com a vocals: els bisbe de Madrid-Alcalá, els Directors d'Assumptes Eclesiàstics, Propietats i Regions Devastades; i com a secretari tècnic un arquitecte designat per l'última institució. Les funcions de la Junta Nacional eren:

—Ordenar informar els projectes de reconstrucció, elevant la proposta a l' ministeri corresponent de les subvencions que l'Estat ha d'aportar.

—Proposar al ministeri corresponent la constitució de les Juntes Diocesanes i Locals que consideri convenient.

—Aprovar i vigilar la recaptació i administració dels fons que per fins de reconstrucció s'obtinguin mitjançant subscripcions entre fidels, donatius, etc.

En el termini de 30 dies a partir de la publicació de l'ordre, va sorgir el "reglament" de funcionament de les Juntes Nacionals, Diocesanes i Locals o Parroquials.

A les Juntes Diocesanes el bisbe serà el seu president, i els vocals seran: la primera autoritat civil de la localitat on resideixi la Junta, el jutge d'Instrucció Degà, el delegat d'Hisenda de la província (o persona designada per aquest ministeri, farà de caixer i comptable) i finalment un arquitecte nomenat per la Direcció General de Regions Devastades.

Les Juntes Locals parroquials es faran on siguin necessàries, formades pel capellà de la parròquia (serà el president), i els vocals, que seran: la primera autoritat civil de la localitat i aquelles persones que siguin oportunes, designades per la Junta Diocesana.

El reglament també disposa de les subvencions que faria l'Estat:

—A localitats on no existeixi temple parroquial habilitat, l'import de la subvenció té els límits:

* Parròquies fins 5.000 fidels	150.000 ptes.
* Parròquies de 5.000 a 10.000 fidels	225.000 ptes.
* Parròquies de 10.000 a 20.000 fidels	350.000 ptes.
* Parròquies de més de 20.000 fidels	500.000 ptes.

—I a les localitats on ja existeixi almenys un temple parroquial habilitat:

* Parròquies fins 5.000 fidels	100.000 ptes.
* Parròquies de 5.000 a 10.000 fidels	150.000 ptes.
* Parròquies de 10.000 a 20.000 fidels	200.000 ptes.
* Parròquies de més de 20.000 fidels	250.000 ptes.

Amb tot aquest pressupost, trobem que el bisbe de Solsona, Valentí Comelles, el dia 2 de febrer de 1944 publica una pastoral sobre la generositat al servei del culte, exhortant a promoure almoines per a la construcció d'esglésies parroquials.

Per poder tenir les subvencions s'havia de fer uns expedients per demanar-les, així a cada expedient es fan constar els següents documents (segons la Circular nº 1 d'Instruccions i Normes pel funcionament de les Juntes Diocesanes, aprovat per la Junta Nacional el 18 de novembre de 1941):

—Instància del capellà, on s'exposin les circumstàncies que ho motiven.

—Certificació de l'ajuntament conforme allà on es vol construir no està afectat per cap pla de reforma urbanística.

—Un projecte complet d'obres, quan s'han de realitzar per una arquitecte. Quan aquestes siguin de poca importància i no suposin modificació de la planta o estructura, podrà ser suficient amb un pressupost.

Escala cap al cor després de l'incendi, a l'església parroquial de Bellpuig.

Índex

UN DOCUMENT DE L'ANY 1568 RELACIONAT AMB LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE BELLPUIG

per Josep M. Llobet i Portella 3

EL RETAULE MAJOR DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE BELLPUIG

per Esteve Mestre i Roigé i Ramon Miró i Baldrich 5

L'URGELL DE L'ODI I DE LA MORT, 1820-1840. UN ASSAIG DE VALORACIÓ

per Josep M. Planes i Closa 15

DESCRIPCIÓ DEL SANTCRIST DE BORMIO I NOVES LLEGENDES HISTÒRIQUES

per Jaume Torres i Gros 47

INCENDI I DESTRUCCIÓ D'ESGLÉSIES A LA GUERRA CIVIL (1936-1939), ALS ARXIPRESTATS DE CERVERA, TÀRREGA I MOLLERUSSA

per Joan Yeguas i Gassó 53

Il·lustració portada: Litografia de Francesc Xavier Parcerisa sobre els claustres del convent de Bellpuig, a inicis del segle XIX. Publicada a l'obra de Pau Piferrer, *Recuerdos y bellezas de España*, I (Cataluña), Barcelona, 1839.

Damunt: Església parroquial després de l'incendi. Altar del Santcríst de Bormio

Edita: Associació d'Amics de la Plana d'Urgell. - Apartat 20 - 25250 Bellpuig
- Països Catalans

© els autors.

Dipòsit Legal: L. - 813 - 1994